

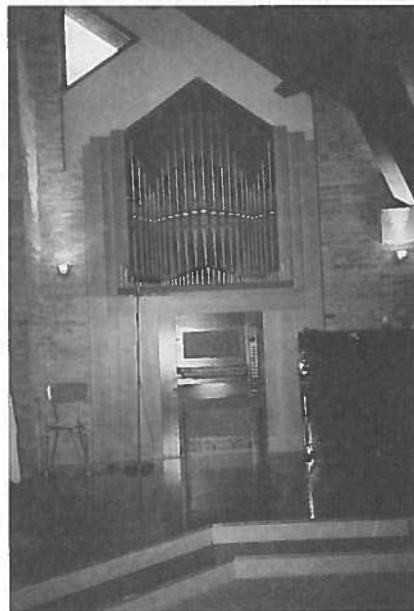
Nakičeve orgle v Bardu – darilo in obveza za prihodnost

Orgle v župnijski cerkvi mučenca sv. Jurija v Bardu so posebno dragocen historični inštrument klasičnega beneškega sloga, kar lahko trdimo brez pretiravanja. Najverjetneje gre za najbolj dragoceno glasbilo v okolici, ki je mednarodni strokovni javnosti vsekakor znano. Kraj Bardo si lahko šteje v čast, da je že čez sedem desetletij vesten »varuh« orgel znamenitega baročnega orglarja Pietra Nacchinija (1694–1769), ki je bil po rodu Dalmatinec, se izvirno imenoval Petar Nakić in v svojem času slovel kot nedosegljiv mojster glasbil beneške šole, kot »il più celebre fabbricatore d'organi della Serenissima«! Njegova delavnica je izdelala neverjetno število (čez 330) glasbil po dobršem delu današnje Italije ter v Dalmaciji in Istri, ki so slovela po značilno prefinjeni, svetli in elegantni italijanski zvočnosti ter natančnih mehanikah. Slednje pomeni, da so se tipke na klaviaturi zelo diferencirano odzivale na različne načine prstnega udarca, kar je za italijansko orgelsko glasbo bistvenega pomena; ta glasba zveni dolgočasno na mnogih današnjih, modernih glasbilih, katerih mehanika teh fines ne omogoča. Šele z visoko odzivnostjo klaviatur in lahkotno, »zračno« izvedbo tudi vrtoglavo hitrih pasaž namreč italijanska glasba renesanse in baroka postane živa, pristno spevna, polna odtenkov. Nacchinijevi učenci, med katerimi omenimo Callida, Daccija, Moscatellija in Križmana, so nadaljevali njegovo delo in med pomembnejšimi historičnimi glasbili, ki jih srečamo danes po severni Italiji ter južni Sloveniji ali Dalmaciji, je prenekatero prav njihov izdelek. Zanimivo je opazovati, kako so nekateri ostali skoraj docela zvesti mojstrovemu konceptu, drugi pa so iskali tudi nova pota, predvsem Križman. Kakorkoli že, v Bardu stoji glasbilo visokega razreda.

Te Nakičeve orgle pa niso bile izvirno izdelane za Bardo, zato si na kratko pogledimo njihovo zgodovino. Toliko bolj bomo lahko navdušeni in presenečeni, da je ta »živa priča zvočnega sveta 18. stoletja« sploh preživela vse »selitve« in naravne ujme, kot je bil rušilni potres leta 1976. Orgle so danes izvrstno restavrirane tako v sonornem kot v mehanskem smislu, to zahtevno delo pa je z občudovanja vredno tenkočutnostjo opravil orglar in strokovni javnosti dobro poznani restavrator Francesco Zanin.

Gre za Nakičev relativno zgodnji Opus 84 »ottantaquattresima opera« iz leta 1743 (izvirni napis je še danes viden nad klaviaturo) in ga lahko torej uvrstimo v prvo tretjino mojstrove produkcije. Kot lahko sklepamo po napisih v notranjosti orgel, so bile verjetno izvirno izdelane za kraj Fara (Farra d'Isonzo), nato pa prenešene v Krmin (Cormons), od koder so jih v začetku 30-ih let 20. stoletja prenesli v Bardo in jih tu leta 1933 inavgurirali. Do potresa 1976 so orgle stale na koro nad

glavnim vhodom stare, porušene cerkve. Mnoge italijanske orgle tega potresa niso preživele, zato lahko govorimo o veliki sreči. V novi cerkvi se glasbice sicer nahaja v novem ohišju, ki stoji, kot priporočajo smernice II. vatikanskega koncila, blizu oltarnega prostora. Zvočnost pa zato očitno ni kaj dosti utrpela, saj dajejo orgle naraven, svež in eleganten zvok, ki ni niti zadušen ali preveč »odprt«, kar se sicer rado dogaja pri orglah, ki dobijo novo ohišje. Posebno hvaležnost pa sem kot organist občutil do restavratorja, ko sem se dotaknil klaviatur: izkušenemu organistu je takoj jasno, ali je restavrator imel posluš za posebne značilnosti Nakičeve mehanike; lahko rečemo, da je mojster Zanin res čudovito opravil delo, ki ga v Sloveniji in na Hrvaškem želimo opraviti še na premnogih podobnih glasbilih, ki dandanes večinoma nerestavrirana in zanemarjena, pogosto tudi do nerazpoznavnosti spremenjena. Zaradi posegov šušmarjev in priložnostnih »uglaševalcev« žalostno životarijo, ne da bi njihovi lastniki slutili, kako dragocena so. V Sloveniji lahko omenim npr. Nakičeve orgle v župnijski cerkvi (tudi sv. Jurija!) v Piranu, ki že nezno dolga čakajo na obnovo; zanje se je med drugimi močno zavzel celo znani slovenski kulturnik Josip Vidmar (sic!); dalje Callidove orgle v župnijski cerkvi sv. Mavra v Izoli, v Kopru in tako naprej. Organisti si močno želimo, da bi te dragulje iztrgali zobu časa! Orgle najznamenitejšega izdelovalca »Serenissime« in njegovih učencev si zaslužijo obnovo mojstra Zanina, ki spoštuje celovitost in izvirne obrtniške

Orgle v cerkvi v Bardu / Organo nella Chiesa di Lusevera (Foto: Milena Kožuh)

tehnologije, da tako nam in našim zanamcem ohrani izvirno »logiko« glasbila in omogoča večplastno raziskovanje in izvajalsko-praktično oživljanje sloga glasbe, ki mu pripada.

Poglejmo si še »dispozicijo« orgel v Bardu, to je spisek registrov, ki jih orgle premorejo, in kaže značilen beneški obraz. Orgle imajo, kot je to v italijanski tradiciji najpogosteje, en manual in razmeroma skromen pedal, ki je stalno vezan na pedal. Manual ima 45 tipk, ki obsegajo od C do C3. Spodnja oktava manuala (in seveda tudi pedala) je kratka, to pomeni, da obsega po stari tradiciji osem, ne dvanajst tonov. Spodnje, diatonične tipke manuala so obložene s plemenitim rumenkastim pušpanom, zgornje, kromatične, pa z ebenovino. Zelo lepe so intarzije na sprednji strani tipk, ki izgledajo kot klicaj. Pedal ima sedemnajst lastnih tipk, ki so značilno italijansko kratke in poševne. Nanje igranje s peto ni mogoče, ravno tako ne vezana (legato) igra. Vsakdo lahko torej razume, kako pomembne so te izvirne lastnosti glasbila, če želimo avtentično izvajati italijansko orgelsko literaturo, saj nas moderni instrumenti nehote zavedejo v drugačno razumevanje in fraziranje skladb!

Registri so sledeči:

- principale (kositrne piščali v pročelju orgel, z značilnimi italijanskimi »ustnicami«)
- ottava
- decimaquinta
- decimanona
- vigesimaseconda
- vigesimasesta
- vigesimanona
- voce umana (rahlo razglašen principalni register, zato daje s principalom prijetno nihanje, kot vibrato človeškega glasu)
- flauto in duodecima
- cornetta (samo v diskantu, ki se prične na tipki d1)
- tromboncini (deljeni na bas in diskant cis1/d1, neposredno pod principalom, vidni v pročelju)
- contrabassi v pedalu
- ottave v pedalu
- quintadecima v pedalu

Najdemo še »tiratutti«, poteg, s katerim naenkrat vklopimo vse principalne registre, ter posebno stopalko za »efektni« register tamburo, katerega živahen, zelo »posveten« hrup je bil prav ljub poslušalcem 18. stoletja.

Registre quintadecima v pedalu ter tromboncini v manualu je moral leta 1991 rekonstruirati mojster Zanin.

Orgle so uglašene v neenakomerni (torej historičnemu glasbilu ustrezni) uglasitvi po Riccatiju, zračni pritisk, ki ga daje meh, pa znaša 46 mm vodnega stolpca. Temu lahko rečemo nizek pritisk (nemške orgle istega obdobja imajo zvečine npr. dvojno

močnega, okoli 80–100 mm) in je značilnost italijanske šole; odtod nežen, plemenit, elegantno vokalen ton italijanskih principalov.

Naj dodam še misli, ki bi jih želel položiti župljanom Barda na srce. Italijanske orgle so se od 16. do konca 18. stoletja sicer spreminjale, vendar ne tako radikalno, kot npr. v Nemčiji ali Franciji, obeh preostalih »velikih« orgelskih deželah. Od Antegnati (1549–1624) in njegove »Atre organaria« iz leta 1608, pa do Nakića in njegovega učenca Callida, ki je npr. postavil orgle v Izoli leta 1796, lahko sledimo na moč sorodnim, deloma celo identičnim navodilom glede uporabe registrov. To pomeni, da na Nakićeve orgle smemo in moremo izvajati skoraj celotni repertoar italijanske renesanse in baroka: kakšno kulturno razkošje, saj je Italija v tem obdobju vendar vodila in usmerjala ostalo Evropo tako na področju slikarstva kot glasbe! Tako imenovani »transalpini«, kakor so jim rekli Italijani, so pogosto šele skoraj z eno generacijo zamika spoznavali »novo modo« v slogu, ki so jo iznašli genialni italijanski umetniki! Na orgle v Bardu lahko torej avtentično igramo »veliki« repertoar od intavoliranih Palestrinovih motetov, intavolatur obeh Gabriellijev, Frescobaldijevih in Pasquinijevih toccat itd., ki so »vžigale duha« po vsej Evropi in rojevale nove genialne stvaritve onkraj Alp: pri Schotzu, Sweelincku, Buxtehudeju, še celo Händlu in Bachu ...

Historične orgle italijanskega sloga pa žal »bivajo v diaspori«: svet se pač spreminja in današnja uporaba v okviru cerkvene glasbe jih ne zmore prav izkoristiti, saj dandanes z njimi v cerkvah povečini le nevsiljivo spremljamo ljudsko petje z nekaj preprostimi akordi, za katere včasih niti ni odločilno, ali jih pritisnemo tako ali malo drugače, pomembnejše je namreč petje, ki ga z igranjem podpremo. Se razumemo? Razlika v uporabi orgel je taka, kot če primerjamo Raffaelovo fresko in industrijsko tapeto: prva je namenjena ure dolgemu občudovanju in poglobljanju v umetniško in teološko-simbolično sporočilo, druga pa malce razbije monotono

Tipke Nakićevih (Nacchinijevih) orgel v Bardu / Lusevera: i tasti dell'organo di Nacchini (Nakić) (Foto: Milena Kožuh)

belino stene v naši dnevni sobi. Dobra je, opravlja svojo nalogo, vendar seveda ni umetnost.

Izreden zvok, eleganca in virtuoznost italijanskih orgel so se razvijali in kalili skozi večstoletno uporabo v drugačni obliki liturgije, npr. v »alternativski praksi«, ko so orgle, izmenjaje se z gregorijansko *schola cantorum*, solistično »govorile« poslušalcem ali pa virtuožno spremljale raznovrstne vokalno-instrumentalne ansamble. Zato je prav, da skuša skupnost, ki je »varuh« tako pomembnega dragulja, kot so uspešno restavrirane Nakićeve orgle, od časa do časa pomagati svojemu glasbilu, da zablesti v tistem lesku, za katerega je bilo rojeno in po katerem potihoma hrepeni. Ste že razmišljali, da bi organizirali redne tečaje igranja na historično glasbilo, posneli zvočni dokument, poleg vsakoletnih rednih koncertov (ki, kar je lepo, že obstajajo) pa uvedli še nekajkrat letno sv. mašo, pri kateri bi slišali orgle, uporabljene tako kot nekdanje? Verjemite, to bi bilo vredno truda, saj imajo pretekla stoletja, ko so bili najplemenitejši elementi krščanstva in evropske kulture še zlit v blaženo enovitost, veliko povedati današnjemu času banalnosti, naglice in zevajoče etične praznine v človeku!